

GEKOCHT & BETAALD

WI BAY, WI PAY

*Aan de voorouders die de plantage Onverwagt hebben
gekocht en nagelaten hebben aan de nakomelingen.
Waardering en dank voor de inspiratie, het vertellen en
openbaren van het verhaal over de koop van en het
leven op deze (voormalige) slavenplantage.
Dank ook aan alle meelezers voor hun
kritische commentaren.*

Het uitgeven van dit boek is mede mogelijk gemaakt
door een bijdrage van het Melnes fonds.

Copyright © Urwin C. Vyent 2016
Omslagfoto © Urwin C. Vyent

Eerste druk oktober 2016
Tweede druk januari 2017

Vormgeving & Typografie: Erwin Noordanus

Uitgegeven door het:
Suriname Diaspora Instituut Nederland [Surdin]
www.surdin.nl

Nur 320
ISBN 9789402151930

Urwin C. Vyent

Gekocht & betaald

Wi bay, wi pay

Inhoud

Voorwoord	<i>7</i>
Onverwagt te koop	<i>11</i>
De Pakani haan	<i>39</i>
Wi bay, Wi pay	<i>67</i>
De hond en de aboma	<i>89</i>
Nederlandse vertalingen	<i>139</i>
Verklaring	
Surinaamse woorden	<i>147</i>
Nawoord	<i>153</i>

Voorwoord

Hoog in de bomen, aan de oever van de Surinamerivier, zagen de tyontyon en de sabaku de vele zeilschepen uit Europa het land binnenvaren. Het was een komen en gaan van zeilschepen. Geïnteresseerd keken de vogels naar de hevig wapperende zeilen en de rood-wit-blauwe vlaggen hoog in de masten van de schepen. Het schuim van het rivierwater, opgestuwd door de boeg van de schepen, kwam op als bollen katoen om daarna langs de houten scheepswanden in de Surinamerivier weg te glijden. Geprikkeld door nieuwsgierigheid vlogen een tyontyon en een sabaku naar het voorste schip en streken neer op een touw aan de hoogste mast. Alsof zij op het vinkentouw zaten, wankelend door de kracht van de noordenwind, vroegen beide vogels zich af wat men in dit deel van de wereld te zoeken had. Snel werd het hen duidelijk wat het precieze doel was van het bezoek. Bij de eindbestemming zagen zij bebaarde mannen met bleke gezichten, enkele honderden vrouwen, mannen en kinderen uit de laadruimtes van de schepen aan wal

dirigeren. Allen zwart van huid, geketend aan handen en voeten, een deel halfnaakt en anderen geheel zonder kleding. Noch de bebaarde mannen met bleke gezichten, noch de geketende zwarte mensen toonden enige belangstelling voor de nieuwe omgeving met zijn ongerepte natuur. Ze waren uitgeput. Het was een lange en barre tocht over de woeste Atlantische oceaan.

De zestiende tot aan de negentiende eeuw waren gouden tijden voor de Verenigde Oostindische Compagnie en de West-Indische Compagnie, Europese handelsmaatschappijen die handelden in mannen, vrouwen en kinderen uit Afrika. Miljoenen mensen transporteerden zij vanuit Afrika naar onder andere het Caraïbisch gebied, totdat in 1814 deze mensenhandel verboden werd.

Vliegend over het land, zagen de tyontyon en de sabaku de tot slaven gemaakte Afrikanen werken op de vele koffie-, cacao-, suiker- en katoenplantages die langs de grote rivieren zijn gesticht. De groeiende vraag naar tropisch hardhout op de internationale handelsmarkt, zorgde in de achttiende eeuw ook voor houtplantages. Langs de Pararivier – aan de rechteroever van de Surinamerivier – verrezen de eerste houtplantages. En in vrijwel het hele Paragebied, ten zuiden van Paramaribo, zijn in de achttiende eeuw veel houtplantages gevestigd met namen als: Berlijn, La Prosperité, Hannover en Nooitgedacht. Het leven op deze plantages was voor de tot slaaf gemaakten niet zo erbarmelijk als op de koffie-, cacao- en katoenplantages elders in het land. De meeste van de tot slaaf gemaakten op de houtplantages in Para zijn gehaald uit Angola, Congo en het Ashanti gebied in West-Afrika. Velen van hen

behoorden tot de Loangu en Coromantin bevolkingsgroepen. Zij konden daardoor redelijk goed met elkaar communiceren. En zij konden in een betrekkelijke vrijheid de uit Afrika meegenomen cultuur, binnen de kunst van het overleven, naar eigen inzichten beleven en vrij snel stabiele gemeenschappen vormen.

Over het leven op de houtplantages in de Para is er weinig geschreven en dat wat gepubliceerd is, is meestal niet vanuit het perspectief van de tot slaaf gemaakten en hun nazaten. Dit boek vertelt het verhaal over de geschiedenis van één van de houtplantages, met een naam die tot de verbeelding spreekt: plantage ‘Onverwagt.’

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw verzamel ik verhalen over de geschiedenis van deze voormalige slavenplantage. Er zijn weinig ouderen op deze plantage die ik in die periode gekend heb en met wie ik niet over de geschiedenis van deze plantage heb gesproken. Het leven in de negentiende en vroeg twintigste eeuw op deze voormalige slavenplantage, heb ik gereconstrueerd aan de hand van feiten zoals ik die aantrof in archieven en uit verhalen die aan mij zijn verteld.

Onverwagt is de plantage waar mijn voorouders naartoe zijn gebracht en waar zij eeuwenlang in slavernij moesten zien te overleven. Het is ook de plantage waar ik, vanaf mijn geboorte, mijn jeugd jaren heb doorgebracht en nog steeds regelmatig met plezier vertoef. Een van de hoofdeigenaren die de plantage in 1881 hebben gekocht, was mijn overgrootvader.

Bij vele ontmoetingen met nazaten van de plantage Onverwagt vertelde ik fragmenten van de geschiedenis van deze plantage. De interesse waarmee geluisterd werd en de vele aanmoedigingen om de verhalen

vast te leggen, hebben tot dit boek geleid. Dit boek is ook ontstaan vanuit het persoonlijke verlangen om het werk, de aspiratie en de strijd van mijn voorouders uit de doeken te doen en deze met u als lezer te delen.

Onverwagt te koop

Op deze vrijdagochtend van 13 mei 1881 zijn enkele vrouwen op de plantage Onverwagt al om vier uur 's ochtends opgestaan. Ze maken zich op om met hun koopwaar te vertrekken naar de markt in Paramaribo. Sinds gisteren hebben zij de koopwaar al keurig ingepakt. Terwijl hun mannen zich opmaken om met hakbijlen naar het oerwoud te gaan om boomstammen om te hakken, sjouwen de vrouwen de koopwaar in rieten manden, geëmailleerde bekkens en jutezakken op hun hoofd naar de aanmeerplaats bij Liba*. Een uur later beginnen de korjaalmannen met de volgeladen korjalen aan de rivierentocht vanuit de Hooikreek, over de Pararivier en Surinamerivier naar Paramaribo. Zolang het nog donker is, wordt uit respect voor de watramama op de Hooikreek en de Pararivier nauwelijks tot elkaar gesproken. De stilte wordt enkel verstoord door het ge-

* Zo wordt op de plantage de badplaats bij de Hooikreek genoemd.

luid van de peddels op het water en het kabbelen van de golven langs de oever. Als de stralen van de ochtendzon langzaam tussen de bomen langs de oever van de Pararivier tevoorschijn komen en de vogeltjes elkaar wakker fluiten, ontwikkelt zich een gemoedelijke sfeer in de volgeladen korjalen die ritmisch over het water voortglijden. De marktventers die laat zijn opgestaan en daardoor voor zichzelf weinig tijd hadden, scheppen tijdens het varen water uit de rivier om toch nog hun gezicht te wassen en mond te spoelen. Op de Surinamerivier begroeten bewoners van de omliggende plantages elkaar. Voorzichtig peddelen zij hun korjalen naar de markten op Domburg en in Paramaribo of gaan naar hun nabijgelegen kostgrondjes*. Tegen deze tijd van de dag is de stroming in de Surinamerivier krachtiger en de korjaal mannen hoeven zich minder in te spannen. De weerkaatsing van de ochtendzon op het water, de schaduw van de plukjes wolken die vluchtig plaats maken voor een helderblauwe hemel en de traag glijdende golfjes in de Surinamerivier, zorgen voor een mooie beeldende voorstelling op het water. Rond een uur of zeven 's ochtends, meren de korjaal mannen uit de plantage Onverwagt behendig hun korjalen af bij de platte brug aan de Waterkant in Paramaribo. Opgewekt stappen de marktventers uit de korjalen en met stevige stappen sjouwen zij de lading koopwaar naar hun vertrouwde plek op de markt. Het zijn vooral de vrouwen op de plantage die allerlei producten op de markt te koop aanbieden: van wildvlees, gronnyan tot houten vijzels. En al naar gelang de oogst, verkopen

* Moestuin; stuk landbouwgrond waar gewassen voor eigen gebruik worden geteeld.

zij ook fruit, rijst en cassavebrood. Als alle producten zijn uitgeladen, gaan de korjaalmannen op de markt wat bijverdienen. Zij bieden zich aan als sjouwer of als lader en lossen van producten.

Joosje, één van de jongsten onder de marktventers, veegt altijd eerst de plek met een printa sisibi schoon, waar de producten worden aangeboden. Soort bij soort sorteren de marktventers hun koopwaar op een lappendeken die zij op de grond hebben gespreid. Het middageten van cassavebrood met gezouten vis en een fles suikerwater bevindt zich in een jute tas die onder een meegenomen zitbankje wordt geschoven.

Het is een mooie zonovergoten vrijdagochtend en het marktterrein stroomt langzaam vol met kopers en verkopers. Ezelkarren volgeladen met allerlei landbouwproducten worden uitgeladen en jongemannen sjouwen volle trossen groene bananen op hun schouders. Vrouwelijke nazaten van tot slaaf gemaakten zie je in veelkleurige koto met een angisa op. Hindoestaanse vrouwen in sari en met zijden hoofddoeken op en Javaanse vrouwen in hun sarong. De meeste mannen hebben een hoed op en de wat oudere Hindoestaanse mannen zijn traditioneel gekleed in dhoti. Tegen acht uur 's ochtends is het gewoel op de markt al in volle gang. Er heerst een gezellig rumoer van kopers en verkopers en overal hoor je luidkeels de marktventers hun producten bijna zingend aanprijzen:

Bakba dya, bakba dya!

Jaaa mevrouw, sapatiya switi froktu!

Vers busmeti nanga waran trapun, vers busmeti nanga waran trapun!

Klompu dya, kon bay yu tep-tep, klompu dya!

Bankunotu wan saka krofaya. Bankunotu wan saka krofaya!

Kumbu, goma, marpa fatu. Kumbu, goma, marpa fatu!

Sinds de beëindiging van het Staatstoezicht op 1 juli 1873 is de markt in Paramaribo dé plek waar koloniale plantage-eigenaren, nazaten van tot slaaf gemaakten en contractarbeiders in een relatief ongedwongen sfeer elkaar ontmoeten. De weinige Europese vrouwen op de markt zijn altijd extravagant gekleed. Ook de mulattin* Liesbeth Schouten valt op door haar kleding. Zij is een achterkleindochter van Hendrik Schouten die rond 1821 mede-eigenaar werd van de plantage Onverwagt. Zoals gewoonlijk haalt Liesbeth Schouten zelf haar boodschappen op de markt. Zij wordt altijd vergezeld door een jongen van amper vijftien jaar, een nazaat van tot slaaf gemaakten. Hij is haar koetsier die ook haar tas vol boodschappen sjouwt. Vandaag is Liesbeth gekleed in een lichtgele katoenen japon, groen gelakte schoenen en een crèmekleurige zijden hoed. Zij heeft zoals altijd een paraplu bij zich die haar koffie-met-melkkleurige huid moet beschermen tegen de felle middagzon. Op de markt zorgt haar aanwezigheid onder de nazaten van tot slaaf gemaakte jongemannen voor de nodige sensatie. Voorzichtig wenken de mannen elkaar als zij Liesbeth zien aankomen. Zodra zij voorbijgelopen is, wordt er onderling gegiecheld om de dubbelzinnige en soms vunzige opmerkingen die de mannen onderling maken. Haar smalle taille, rustige en elegante

* Persoon van wie de ouders van Europese en Afrikaanse afkomst zijn.

manier van lopen en eeuwige glimlach, spreken tot de verbeelding van de meeste van hen. Vrouwen kijken met een mengeling van bewondering en jaloezie naar haar sieraden, kleding en schoenen. Liesbeth is zich daarvan bewust en zij koketteert daarmee. Zij straalt trots en zelfverzekerdheid uit, want door haar huwelijk met een zoon van William Caupain* is zij mede-eigenaar van de plantage Onverwagt. Zodra zij praat, nodigt haar aparte stem je ongewild uit om naar haar te luisteren. Liesbeth ziet er altijd betoverend uit en wie haar voor het eerst tegenkomt, krijgt het gevoel met een adellijke persoon van doen te hebben. Voor velen op de markt is dat de reden haar altijd vriendelijk te begroeten. Misi Betty, zoals ze door de marktventers wordt genoemd, ‘*no habi bigi fasi,*’ vindt bijna iedereen op de markt. Zij is vertrouwd met de marktventers uit Onverwagt en zowat elke week koopt zij bij hen producten of plaatst zij een bestelling. Meestal koopt of bestelt zij een blik boyo, ananassen of napi. Vandaag komt zij voor het ophalen van het gerookte hazenvlees, waar ze dol op is.

“Goedemorgen. *Fa fu unu dan?*”

“Het gaat met ons uitstekend, met de wil van de Almachtige,” reageren de marktventers uit Onverwagt bijna gelijktijdig op de getoonde belangstelling van misi Betty. De marktventer bij wie het gerookte hazenvlees is besteld, vraagt aan misi Betty hoe het met haar en de kinderen gaat.

“*Nanga mi ay go bun.*”

Af en toe neemt misi Betty haar kinderen mee naar

* De gebroeders Francois en William Caupain kochten de plantage Onverwagt op de veiling in 1857.

de markt. Maar vandaag heeft zij de kinderen bij haar schoonmoeder achtergelaten. Misi Betty heeft vandaag niet zo veel tijd om met de marktventers langer dan normaal te staan praten. Meestal duurt een bezoek van misi Betty aan de marktventers uit Onverwagt minstens tien minuten. Met elkaar worden dan wetenswaardigheden uitgewisseld over zaken zoals het gebruik van soorten geneeskrachtige kruiden of over de behandeling van bepaalde lichamelijke klachten en aandoeningen. Misi Betty meldt aan de marktventers dat zij één dezer dagen veel hazenvlees en gemberwortels nodig zal hebben.

“De plantage is onlangs op de veiling te koop aangeboden en zodra het is verkocht, ga ik een groot feest geven,” meldt zij zonder enige bijbedoelingen tussen neus en lippen door aan de marktventers. In verband met de vijftiende verjaardag van haar oudste dochter bestelt zij voor volgende week een boyo en pomtayers.

“A bun, trawiki nanga nem fu Masra.”

Met de tienerjongen achter zich, verlaat misi Betty de markt. De marktventers weten dat Liesbeth Schouten mede-eigenaar is van de plantage en kijken elkaar verbaasd aan. Geschrokken van wat zij gehoord hebben vergeet één van de marktventers, bij wie de kokori is gekocht, het wisselgeld van vijf cent aan misi Betty af te geven.

“Ik geloof mijn oren niet. Als het waar is wat misi Betty gezegd heeft, namelijk dat de plantage te koop staat, dan wil dat zeggen dat het jaarlijkse huurbedrag niet is afgedragen aan de plantage-eigenaar,” maakt Joosje de anderen duidelijk.

Op 7 november 1877 hebben Frederik Brutus Pinas, Augustinus Herkules Vyent, Johan Kadet Crisis, Petrus